

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки та соціальної роботи**

**Соціальна робота з внутрішньо переміщеними
особами в Україні**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконав:

студент 2 курсу, 601 групи
Савич Іван Богданович

Керівник:

кандидат педагогічних наук,
доцент, Мудрий Я. С.

До захисту допущено:

на засіданні кафедри

протокол № __ від _____ 2023 р.

Зав. кафедрою _____ проф Тимчук Л.І.

З М І С Т

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ВНУТРІШНЯ МІГРАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА	7
1.1. Теоретичні підходи до визначення поняття «внутрішньо переміщені особи».....	7
1.2. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб в Україні... ..	13
1.3. Типові проблеми внутрішньо переміщених осіб.....	20
Висновки до першого розділу.....	28
РОЗДІЛ 2. ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ЯК ОБ’ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	30
2.1. Зміст соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні.....	30
2.2. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб у місті Чернівці (на прикладі ОКУ «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги»).....	42
Висновки до другого розділу.....	50
ВИСНОВКИ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ОКУ «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги» – обласна комунальна установа «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги»

ВПО – Внутрішньо переміщені особи

МКЧХ – Міжнародний комітет Червоного Хреста

МОМ – Міжнародна організація з міграції

ООН – Організація Об'єднаних Націй

КМУ – Кабінет Міністрів України

ВСТУП

Актуальність дослідження. Починаючи з 2014 року Україна перебувала в стані неоголошеної війни. Частина території нашої держави була незаконно анексована та тимчасово окупована Російською Федерацією. Початок активних бойових дій після 24 лютого 2022 року, запровадження воєнного стану в Україні спричинили масове переміщення – громадяни залишили свої домівки в пошуках безпеки та захисту. За даними, які оприлюднено на сайті Міністерства з питань реінтеграції, наразі кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні досягає майже 4,9 млн осіб [19]. Інші джерела наводять цифру у 6,5 млн осіб, оскільки не всі офіційно зареєстровані як вимушені переселенці.

Причинами актуалізації проблеми внутрішньо переміщених осіб у теперішній воєнний стан є зростання навантаження на місцеві ринки праці, проблеми поселення, пошуку роботи, лікування, соціальної та психологічної реабілітації, доступу до освіти, культурної та соціальної реінтеграції. Уряд України вживає конкретних заходів для вирішення цих проблем внутрішньо переміщених осіб, великий внесок в це питання роблять міжнародні організації, волонтери, благодійні установи та окремі громадяни. Однак реалізація невідкладних заходів та приватних ініціатив не має необхідного потенціалу для надання комплексної підтримки у середньостроковій перспективі щодо внутрішньої міграції населення з тимчасово неконтрольованих Україною територій.

Стан наукової дослідженості проблеми. Проблема внутрішньо переміщених осіб, яка виникла в Україні з весни 2014 року і до нинішнього часу, залишається предметом уваги як держави, так і дослідників різних галузей науки. Наприклад, Г. Ульянова провела дослідження особливостей державної політики щодо мігрантів в Україні [39], О. Іляшко та А. Джуська досліджували різноманітні аспекти правового статусу внутрішньо переміщених осіб [11], Є. Мигашко та Н. Тимошенко зосередили увагу на

соціально-психологічних особливостях переселенців [18], О. Лішик досліджував проблеми соціального захисту цієї категорії [14]. Дослідженню психологічних факторів внутрішньої міграції присвячені роботи О.Блінової, Д. Ісаєва, В.Панка, Я.Раєвської. Шляхи розв'язання проблем внутрішньо переміщених осіб були висвітлені в наукових працях М. Богуна, М. Столяра, О. Новікової та інших [3]. Крім того, аспекти соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами були досліджені в роботах таких авторів, як О. Балакірева, Ю. Бриндіков, І. Григоренко, Н. Гусак, О. Міхеєва, Н. Савельєва, Т. Семігіна, С. Трухан, І.Трубавіна тощо [2, 7, 35, 37, 38].

Таким чином, актуальність і важливість питання зумовила вибір теми нашого дослідження «Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні».

Мета дослідження: розкрити зміст, форми та напрями соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні.

Завдання дослідження:

- розкрити теоретичні підходи до поняття «внутрішньо переміщена особа»;
- розглянути основні нормативно-правові документи вітчизняного законодавства щодо соціального захисту внутрішньо переміщених осіб;
- проаналізувати зміст, форми, напрями соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами;
- висвітлити соціальну підтримку внутрішньо переміщених осіб у місті Чернівці (на прикладі ОКУ «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги»).

Об'єкт дослідження: соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами.

Предмет дослідження: зміст, форми та напрями соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використані наступні теоретичні методи дослідження: аналіз наукової теоретичної та

методичної літератури, нормативно-правової бази соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, синтез, систематизація, узагальнення; емпіричні – спостереження, усне опитування, аналіз результатів діяльності.

Теоретична значущість полягає в аналізі поняття внутрішньо переміщених осіб та їх основних проблем; розкритті змісту соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні та тієї соціальної підтримки, яка їм надається у Чернівецькому обласному центрі соціально-психологічної допомоги.

Практичне значення полягає в обґрунтуванні змісту, форм, напрямів соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами, можливості використання матеріалів дослідження при читанні курсів для студентів спеціальності «Соціальна робота».

Апробація результатів дослідження. Окремі теоретичні положення з проблеми дослідження опубліковані у статті «Соціальна підтримка сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми в Україні» у збірнику наукових праць за матеріалами III науково-методичного онлайн-семінару з міжнародною участю «Відповідальне батьківство XXI століття» (Київ-Полтава, 28 вересня 2023 р.).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (44 найменування). Дослідження викладено на 59 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНІМИ МІГРАНТАМИ

1.1. Теоретичні підходи до визначення поняття «внутрішньо переміщені особи»

Термін «переміщена особа» походить з часів Другої світової війни і стосується осіб, які були змушені залишити своє звичне місце проживання через різні причини, такі як воєнні дії, політичні переслідування, расова чи релігійна дискримінація тощо. В той час багато людей було залучено до примусової праці або ж примусово було виселено зі своїх домівок.

Згодом, сутність поняття «переміщена особа» розширилась, і тепер це включає не тільки осіб, які були змушені залишити своє місце проживання через війну або політичні міркування, але і тих, хто змушений мігрувати через інші причини, такі як природні катастрофи, економічна нестабільність, соціальна напруженість тощо. Таким чином, категорія «переміщених осіб» стала більш універсальною та широкої сфери застосування.

Термін «біженець» також використовується для позначення переміщених осіб, але в суворому юридичному контексті, він має конкретне визначення. Згідно з Конвенцією про статус біженців, що була прийнята в 1951 році, біженцем вважається особа, яка знаходиться за межами своєї країни по об'єктивних причинах переслідування, конфлікту, насильства або порушення прав людини. Таким чином, термін «біженець» має більшу юридичну специфіку і відноситься до осіб, які можуть звертатися за міжнародним захистом та статусом біженця.

Україна приєдналася до Конвенції про статус біженців у 2002 році, тому використання терміна «біженець» до українських громадян є некоректним в юридичному контексті, якщо ці особи не перебувають за межами своєї країни та не знаходяться під захистом міжнародного права [13].

В Україні масове явище внутрішньо переміщених осіб виникло після аварії на Чорнобильській атомній електростанції у квітні 1986 року, коли через радіоактивне забруднення близько 200 тис. осіб були змушені змінити своє місце проживання, оскільки значна територія України стала зоною відчуження. Проте перші законодавчі акти стосовно цього питання влада змогла прийняти лише у 1991 році, коли було ухвалено Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» [31], пізніше статус внутрішньо переміщених осіб регулювався прийнятою Постановою Кабінету Міністрів України від 16.12.1992 року «Про Порядок відселення та самостійного переселення громадян з територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС» [26].

З початком збройного конфлікту на сході України і окупацією Криму, категорія «внутрішньо переміщена особа» офіційно закріплено у Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 року, який став базою для формування відповідної нормативної основи гарантування дотримання прав, свобод і законних інтересів внутрішньо переміщених осіб в Україні [10].

Згідно з Керівним принципом Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, особи, переміщені всередині країни, визначаються як «люди або групи людей, які були змушені рятуватися втечею або покинути свої будинки або місця проживання, через або щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини або стихійних лих, техногенних катастроф, і які не перетнули міжнародно визнаний державний кордон країни» [5]. Близьким за змістом до терміну «внутрішнє переміщення» є поняття міграції. Міграція населення включає переміщення людей через кордони територій зі зміною місця проживання назавжди або на тривалий час. Людей, які здійснюють міграцію, називають мігрантами.

Існують два основні типи міграції: зовнішні та внутрішні.

1. Зовнішні міграції: це переміщення людей між країнами, включаючи міжконтинентальні та міждержавні міграції. Міграція між країнами, коли люди переїжджають з однієї країни в іншу назавжди або на довготривалий термін, називається еміграцією для країни відправлення та імміграцією для країни прибуття.

2. Внутрішні міграції: це переміщення населення всередині країни. Це можуть бути міграції між регіонами країни, містами, сільською або міською місцевістю тощо.

У Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» надано наступне трактування поняттю – «внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [10].

У науковій літературі існують різні теоретичні підходи щодо тлумачення вказаного поняття. Так, Г. Гудвін-Гілл визначає внутрішньо переміщених осіб як осіб, котрі «змушені раптово тікати зі своїх будинків у великих кількостях у результаті збройного конфлікту, внутрішньої ворожнечі, систематичних порушень прав людини або стихійних лих і знаходяться на території власної країни» [6, с. 93].

М. Ніколайчук визначає поняття «внутрішньо переміщені особи», як «специфічна цільова група реалізації міграційної політики, якій притаманні різноманітні ознаки, детерміновані особливими потребами, особистісними характеристиками та впливами зовнішнього середовища» [43, с. 109].

М. Менджул та Ю. Паніна зауважують, що «внутрішньо переміщені особи», це «особи, які постійно проживали на території держави (у тому числі громадяни, іноземці та особи без громадянства) і були вимушені

покинути місця свого постійного проживання та переселитись у межах цієї самої держави у зв'язку з реальною загрозою для життя, здоров'я їх особистого або членів їхніх сімей, масовими порушеннями прав людини, переслідуваннями, що спричинені воєнними діями, збройними конфліктами, масовими проявами насильства, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру» [17, с. 296].

За Ю. Римаренко, внутрішньо переміщена особа – це «людина, яка вимушено переміщується з місця постійного проживання всередині своєї країни внаслідок збройного конфлікту, внутрішнього безладдя, систематичного порушення прав людини, а також внаслідок природних катаклізмів» [34, с. 95].

Л. Наливайко та А. Орешкова деталізують визначення і розглядають внутрішньо переміщену особу як «громадянина України, а також громадянина іншої держави чи особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання на території України, який змушений залишити місце свого постійного проживання всередині міжнародно визнаних кордонів держави внаслідок: побоювань стати жертвою переслідувань, неможливості повною мірою користуватися гарантованими законодавством України захистом у місці свого постійного проживання; існування загрози для свого життя або членів своєї сім'ї, безпеки чи свободи; відчуття на собі або членах своєї сім'ї наслідків насильства в ситуаціях збройного конфлікту чи систематичного порушення прав людини; зовнішньої агресії; іноземної окупації; громадянської війни; збройних зіткнень на етнічній, релігійній, мовній чи іншій основі, що порушують громадський порядок у місці його постійного проживання; надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [21, с. 38].

М. Сірант зазначає, що особи переміщені всередині країни – це «люди чи групи людей, які були вимушені покинути свої домівки, щоб урятуватися від збройних конфліктів, проявів насильства або масових порушень прав

людини. Це також мільйони інших цивільних осіб, які потерпають від стихійного лиха чи техногенних катастроф» [36, с. 154–159].

М. Кобець пропонує тлумачення внутрішньо переміщених осіб як «осіб, які мають зареєстроване місце постійного проживання, а також ті, які працювали на території конфлікту, мають нерухомість тощо» [12, с. 202].

Розглянувши наведені визначення поняття, ми погоджуємося із роздумами Ю. Лушпієнко, що даний термін «не повністю розкриває саме поняття «внутрішньо переміщена особа», адже за дослівного тлумачення означає особу, яка змінила своє розташування в межах держави, тоді як поняття «вимушений» означає примусовий характер і здійснення дії проти бажання особи під тиском обставин. Тому термін «вимушений переселенець» більш вдало описує категорію осіб, які змінили місце проживання з незалежних від них причин, оскільки саме поняття «вимушений» за своїм змістом пояснює наявність проблем як логічний наслідок певної події» [15, с. 190].

Внутрішньо переміщені особи, це особи, які покинули своє звичне місце проживання в межах країни, але залишаються громадянами цієї країни. Однак, вони змушені шукати притулок в інших регіонах або місцевостях своєї країни через конфлікти, насильство, природні катастрофи, політичні переслідування або інші причини. Відмінністю внутрішньо переміщених осіб є те, що вони залишаються під юрисдикцією та захистом своєї країни, навіть якщо сама держава не в змозі забезпечити адекватний захист.

Оскільки внутрішні мігранти перебувають в межах своєї власної країни, міжнародні органи та організації можуть розглядати надання допомоги таким особам як втручання внутрішніх справ держави. Таким чином, забезпечення допомоги внутрішньо переміщеним особам може стати чутливою справою з точки зору суверенітету держави. Проте, в разі коли держава не здатна або не бажає забезпечити захист та допомогу своїм внутрішньо переміщеним громадянам, міжнародні організації можуть грати важливу роль у наданні гуманітарної допомоги та підтримки.

Втім, важливо зазначити, що надання допомоги внутрішньо переміщеним особам зазвичай має гуманітарний характер і спрямовано на підтримку та захист прав людей у складних гуманітарних ситуаціях. Міжнародні організації стежать за дотриманням принципів прав людини та міжнародного гуманітарного права при забезпеченні допомоги внутрішньо переміщеним особам, забезпечуючи їм мінімальні стандарти безпеки, життєвих умов та захисту. До міжнародних організацій та органів, які надають допомогу внутрішньо переміщеним особам у складних гуманітарних ситуаціях належать:

1. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців: ця організація займається захистом та наданням допомоги біженцям та внутрішньо переміщеним особам у всьому світі. Вона допомагає забезпечити безпеку, захист прав людини, житлові умови, освіту та медичну допомогу для осіб, які зазнали переміщення.

2. Міжнародний комітет Червоного Хреста: ця гуманітарна організація надає допомогу жертвам конфліктів та кризових ситуацій, включаючи внутрішньо переміщених осіб. Вона працює на засадах нейтралітету, незалежності та безприбутковості.

3. Міжнародна організація з міграції: ця організація займається управлінням міграційними процесами та наданням допомоги мігрантам, включаючи внутрішньо переміщених осіб. Вона сприяє ефективному управлінню міграцією та протидії нелегальній міграції.

4. Спеціальний представник ООН у справах осіб, переміщених всередині країни: Ця посада створена для вивчення та реагування на проблеми внутрішнього переміщення населення та забезпечення координації дій між міжнародними організаціями та урядами [4, с. 127].

Зазначені організації та органи грають важливу роль у забезпеченні гуманітарної допомоги та захисту внутрішньо переміщеним особам, а також в роботі з урядами для вирішення проблем, пов'язаних з переміщенням населення.

1.2. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб в Україні

У 2014 році Україна зіткнулася з зовнішньою військовою агресією, внаслідок якої було окуповано близько 8% території країни, на якій проживало понад 5,8 мільйона осіб. Численні міста і села на цій території стали зонами бойових дій і загрози для цивільного населення, через що багато людей були змушені покинути свої домівки, щоб уникнути небезпеки життя та здоров'я. Частина таких осіб звернулася за притулком до країн Європейського Союзу, США, Канади, інших розвинутих країн, проте основна частина стала внутрішніми переселенцями.

Всі права та свободи вимушених переселенців та їх сімей захищені законами, постановами та підзаконними актами, які були ухвалені державою з метою відповіді на потреби цієї категорії осіб та регулювання їхнього життя у зв'язку з складними обставинами.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року відіграв важливу роль у забезпеченні прав та допомозі внутрішньо переміщеним особам внаслідок військової агресії та окупації територій. Він був прийнятий для того, щоб захистити права та інтереси людей, які змушені були покинути свої домівки через військові дії та окупацію. Цей закон визначає поняття «внутрішньо переміщеної особи» та регулює їх права та пільги.

Закон встановлює ряд прав та допомог, якими користуються внутрішньо переміщені особи. Серед них:

- «захист від примусового внутрішнього переміщення або примусового повернення на покинуте місце проживання (ст.3);
- забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації;
- продовження здобуття певного освітнього рівня в інших регіонах України для внутрішньо переміщених осіб може здійснюватися з використанням різних джерел фінансування;
- отримання матеріального забезпечення, страхових виплат та

соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності (ст. 7);

- забезпечення єдності родини;
- надання інформації про долю та місцезнаходження зниклих членів сім'ї та близьких родичів;
- достовірна інформація про наявність загрози для життя та здоров'я на території їх покинутого місця проживання, а також місця їх тимчасового поселення, стану інфраструктури, довкілля та забезпечення їхніх прав і свобод;
- створення належних умов для постійного або тимчасового проживання;
- оплата вартості комунальних послуг в місцях компактного поселення внутрішньо переміщених осіб;
- забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи; для багатодітних сімей, інвалідів, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено;
- сприяння у переміщенні її рухомого майна; сприяння у поверненні на попереднє постійне місце проживання;
- забезпечення лікарськими засобами у випадках та порядку, визначених законодавством;
- надання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я;
- влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади;
- отримання соціальних та адміністративних послуг за місцем перебування;

- проведення державної реєстрації актів цивільного стану, внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання за місцем перебування;

- безкоштовний проїзд для повернення до свого покинутого постійного місця проживання у всіх видах громадського транспорту у разі зникнення обставин, що спричинили таке переміщення;

- отримання гуманітарної та благодійної допомоги (ст. 9)» [10].

Крім вищезазначених прав, Кабінетом Міністрів України прийнято ряд постанов, які регулюють виплати грошової допомоги внутрішньо переміщеним особам. Наприклад, Постанова КМУ «Про надання щомісячної адекватної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, зокрема на оплату житлово-комунальних послуг» від 1 жовтня 2014 року встановлює розмір щомісячних виплат.

З метою ведення системи обліку переміщених громадян та їх сімей з окупованих територій, уряд України прийняв Постанову Кабінету Міністрів № 509 від 01.10.2014 року «Про облік внутрішньо переміщених осіб». Ця постанова встановлює механізм видачі довідок про взяття на облік внутрішньо переміщених осіб та регулює особливості функціонування цієї системи.

Для зниження соціальної напруженості серед внутрішньо переміщених осіб та допомоги їм у процесі соціальної адаптації та інтеграції в інші регіони України була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України № 1094 від 16 грудня 2015 року «Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року». Основні напрямки та сфери діяльності, які охоплює дана програма, включають:

1. Правове забезпечення: забезпечення правової захищеності внутрішньо переміщених осіб та надання їм правової допомоги в різних питаннях.

2. Соціально-економічне забезпечення: допомога у наданні соціальних послуг, соціальної підтримки та матеріальної допомоги для забезпечення життєдіяльності внутрішньо переміщених осіб.
3. Медичне забезпечення: доступ до медичної допомоги та медичних послуг для внутрішньо переміщених осіб.
4. Транспортне забезпечення: допомога у забезпеченні безкоштовного або пільгового транспорту для переміщення внутрішньо переміщених осіб.
5. Побутове забезпечення: забезпечення оселі, комфорту і побутової підтримки для внутрішньо переміщених осіб.
6. Культурне та патріотично-виховне забезпечення: сприяння розбудові патріотичної свідомості та ідентичності, збереженню культурної спадщини та національних традицій внутрішньо переміщених осіб.
7. Організаційно-інформаційне забезпечення: доступ до інформації про допомогу, послуги та програми підтримки для внутрішньо переміщених осіб.

Ця програма забезпечує комплексний підхід до рішення проблем, з якими стикаються внутрішньо переміщені сім'ї в процесі адаптації до нових умов життя [27].

Для ефективної соціальної адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб та їх сімей, які знаходяться у складних життєвих обставинах через соціальне становище і не мають здатності або можливості самостійно піклуватися про своє особисте (сімейне) життя та участь у суспільному житті, державою надається одноразова грошова допомога та інші види соціальних виплат.

Порядок використання коштів, отриманих в національній та іноземній валюті від фізичних та юридичних осіб, резидентів і нерезидентів у формі благодійних внесків, гуманітарної допомоги, грантів та дарунків для одноразової грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам, визначені у Постанові КМУ № 535 від 1 жовтня 2014 року «Про затвердження Порядку використання коштів, що надійшли від

фізичних та юридичних осіб для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам».

Цей порядок визначає механізм надання одноразової грошової допомоги і встановлює умови її отримання для осіб, які перебувають у складних обставинах, зокрема для внутрішньо переміщених осіб, які потребують підтримки та допомоги. Одноразова грошова допомога може бути надана з метою покращення їхнього матеріального становища та забезпечення необхідних потреб. Використання коштів здійснюється відповідно до цього порядку з метою забезпечення максимальної допомоги потребуючим особам та реалізації соціальних програм та заходів [28].

Постанова Кабінету Міністрів України № 365 від 8 червня 2016 року «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» визначає механізм призначення (відновлення) соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам. Ця постанова була спрямована на поліпшення системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб та забезпечення ефективного надання соціальних виплат та субсидій. Вона покликана спростити та оптимізувати процеси обліку та контролю, забезпечуючи кращу соціальну адаптацію та підтримку для тих, хто постраждав внаслідок конфлікту та переміщення [9].

Проблема забезпечення зайнятості внутрішньо переміщених осіб є актуальною і до нинішнього часу. Ці люди, які змушені були покинути свої місця проживання через конфлікт та окупацію, стикаються зі значними труднощами в пошуку нових можливостей для заробітку та соціальної адаптації. Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб» від 05.03.2015 року № 245VIII було внесено зміни до законів України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», «Про зайнятість населення», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Вони врегулювали питання посилення соціального захисту безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб, недопущення

звуження прав безробітних громадян та розширення можливості участі зареєстрованих безробітних у громадських роботах суспільно-корисного спрямування. Урегульовано питання щодо призначення та виплати допомоги по безробіттю внутрішньо переміщеним особам, які не мають документів, необхідних для надання статусу безробітного.

Постанова Кабінету Міністрів України № 505 від 8 липня 2015 року «Про затвердження Основних напрямів розв'язання проблем зайнятості внутрішньо переміщених осіб на 2015-2016 роки» спрямована на вирішення цієї проблеми шляхом комплексного підходу.

Основні напрями розв'язання проблеми зайнятості внутрішньо переміщених осіб включають:

1. Створення економічних та фінансових умов: Забезпечення інвестицій для створення нових або адаптації наявних робочих місць для внутрішньо переміщених осіб. Це може включати підтримку підприємств, які готові прийняти цю категорію працівників або надати умови для їхньої працевлаштування.
2. Професійна підготовка та перепідготовка: Забезпечення умов для професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації внутрішньо переміщених осіб, щоб вони могли зайняти вакансії, які вимагають певних навичок та знань.
3. Розвиток соціальних програм: Забезпечення допомоги у пошуку роботи, консультування з працевлаштування та розвиток соціальних програм, спрямованих на підтримку внутрішньо переміщених осіб у процесі зайнятості.
4. Підтримка самозайнятості: Створення умов для самозайнятості та розвитку малого бізнесу серед внутрішньо переміщених осіб, які бажають займатися підприємницькою діяльністю.

Комплексний підхід до вирішення проблеми зайнятості внутрішньо переміщених осіб є важливим для покращення їхнього матеріального становища, соціальної адаптації та інтеграції в новому місці проживання [28].

У квітні 2016 року було створено Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, яке існувало до вересня 2021 року. Його метою було забезпечення координації роботи з питань внутрішнього переміщення, допомоги переселенцям, реабілітації та соціальної адаптації постраждалих осіб, а також адміністративне забезпечення тимчасово окупованих територій.

Після початку широкомасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України у лютому 2022 року було розширено перелік територій, мешканці яких визнавалися внутрішньо переміщеними особами. Зокрема, це стосується осіб, які перемістились з регіонів, де ведуться активні бойові дії, визначених Урядом [29].

З березня 2022 року Урядом визначено три місяці для звернення за довідкою про взяття на облік ВПО та отримання відповідної довідки. Крім органів соціального захисту населення райдержадміністрацій та місцевих рад колишніх міст обласного значення, за довідкою можна звернутись і до уповноваженої особи громади (наприклад, старости тощо) або до Центру надання адміністративних послуг. З 19 квітня 2022 року також з'явилася можливість подати заяву на отримання статусу ВПО та звернутися за допомогою для ВПО і через мобільний застосунок «Дія».

На період дії воєнного стану та одного місяця після його припинення чи скасування ВПО, можуть отримувати щомісячну допомогу на проживання від держави (постанова КМУ від 20.03.2022 р. №332, зі змінами від 16.04.2022 р. №457) у розмірі:

- 3000 грн. на кожну дитину або людину з інвалідністю,
- 2000 грн. на кожну іншу особу [8].

Отже, в умовах військового конфлікту та складної економічної ситуації в країні зростає кількість внутрішньо переміщених сімей, які стикаються зі значними труднощами та потребують захисту їх прав та інтересів. Держава зобов'язана забезпечити адекватний соціальний захист та підтримку для цих людей, які стали жертвами конфлікту та вимушено покинули свої домівки.

Розглянуті додаткові права й гарантії, що надаються переміщеним громадянам, спрямовані на полегшення процесу їх адаптації до нових умов проживання. Це включає в себе забезпечення житла, соціальної підтримки, медичної допомоги, освіти та забезпечення можливості знайти роботу або заснувати власний бізнес. Держава намагається створити сприятливі умови для їх інтеграції в суспільство та забезпечити їм шанс на краще майбутнє.

1.3. Соціальні проблеми внутрішньо переміщених осіб

Переселенці наразі становлять одну з найбільш вразливих соціальних груп в Україні, оскільки вони часто стикаються з різними проблемами при переїзді на нове місце проживання. Ці проблеми є масовими, пов'язані з порушенням їх основних прав внаслідок військових дій на території їх проживання, розділом сім'ї через переїзд, майже повним розривом з минулим життям, потребою адаптації до нових умов проживання, часто без необхідних речей та на фоні значних психологічних проблем.

Першочерговими проблемами всіх вимушено переміщених осіб, сімей з дітьми є:

1. Реєстрація: При прибутті в новий регіон, вимушено переміщені особи зазвичай потребують реєстрації з метою отримання соціальних послуг і підтримки від держави або місцевої влади. Недостатність або затримки у реєстрації можуть ускладнити доступ до допомоги.

2. Їжа і житло: Багато вимушено переміщених осіб зіштовхуються з нестачею їжі та проблемами, пов'язаними з пошуком або забезпеченням житла.

3. Соціальні виплати: Важливим аспектом для переселенців є отримання соціальних допомог та виплат, які допоможуть їм забезпечити базові потреби.

4. Освіта дітям: Освітні можливості для дітей вимушено переміщених сімей, зокрема доступ до дитячих садків і шкіл, є важливими для їх адаптації

до нового середовища.

5. Послуги з охорони здоров'я: Забезпечення доступу до медичної допомоги та послуг з охорони здоров'я для всієї родини є критичним, зокрема для тих, хто може зазнавати психологічної травми.

6. Працевлаштування: Робочі можливості для працездатних членів сім'ї можуть бути ключовим фактором для стабілізації їх нового життя.

7. Психологічна адаптація: Важливо розуміти, що психологічна травма може бути значною проблемою для переселенців. Підтримка психологів та професійних методів підтримки можуть бути необхідними для допомоги в цій ситуації [16, с. 8-9].

I. Трубавіна на основі інтерв'ю, спостережень, узагальнення офіційних даних визначає наступні типові проблеми сімей внутрішньо переміщених осіб [34, с. 434–446].

Психологічні проблеми, які можна розділити на три групи:

а) загальні, притаманні всім членам родини:

- Втрати та травми: Переселенці стикаються з втратою домівок, майна, свого звичного життя та близьких людей. Вони можуть бути свідками насильства та руйнувань, що призводить до психологічних травм і страху перед майбутніми подібними подіями.

- Почуття провини та жертвності: Вимушено переміщені люди можуть відчувати провину за те, що їм довелося покинути свої домівки та боротися з почуттям безпорадності. Також вони можуть відчувати себе жертвами ситуації, яку вони не можуть контролювати.

- Психологічна незахищеність: компактне проживання вимушено переміщених осіб і близькість до інших людей, які також переживають стрес та травму, може спричинити почуття безпорадності та незахищеності.

- Зміна життєвих цінностей: переселенці стикаються з необхідністю змінити свої життєві цінності та пристосуватися до нових умов життя.

- Вплив на сімейні стосунки: втрата домівок та навколишнього середовища може вплинути на стосунки між членами сім'ї, спричиняючи

кризові ситуації та напруження.

- Проблеми з керуванням емоціями: стрес та травми можуть призводити до проблем з управлінням емоціями, збільшеною тривогою та депресією.

- Важкі життєві рішення: вимушено переміщеним особам часто доводиться стикатися з важкими життєвими рішеннями, що може спричинити додатковий стрес та тривогу.

б) чоловічі проблеми:

- Почуття провини та нездатності захистити родину: чоловіки можуть відчувати великий тиск і відповідальність за безпеку і добробут своїх близьких, і примусова евакуація може викликати почуття провини за те, що вони не змогли захистити свою сім'ю від конфлікту.

- Безробіття: переміщення з рідного краю може призвести до втрати роботи та можливості забезпечення себе та своєї родини, що може створювати стрес та почуття безсилля.

- Емоційне тепло та взаємодія з родиною: військовий конфлікт та стресові обставини можуть впливати на емоційні зв'язки між чоловіками та їхніми родинами. Деякі чоловіки можуть стикатися зі складнощами у вияві своїх емоцій, включаючи тепло та підтримку до близьких.

- Вплив травматичного досвіду: військові дії та евакуація можуть залишити травматичний слід на психіку чоловіків, спричиняючи стрес, тривогу та психологічну напругу.

- Зміна ролі і соціальної ідентичності: вимушена евакуація може змінити соціальну ідентичність чоловіків, особливо якщо вони були пов'язані з певним професійним або культурним середовищем, яке було зруйновано конфліктом.

в) жіночі проблеми:

- Страх і переживання: жінки можуть переживати страх за своє майбутнє та майбутнє своєї родини, особливо після того, як вони стали свідками насильства і руйнування під час конфлікту.

- Турбота та відповідальність: вимушено переміщені жінки часто відчують постійну турботу і відповідальність за дітей та членів родини в новому незвичному середовищі, особливо якщо чоловік перебуває у бойових діях або його немає взагалі.

- Тривожність та самотність: вимушено переміщені жінки можуть відчувати підвищений рівень тривожності через нестабільність та невизначеність ситуації. Вони також можуть відчувати себе самотніми через втрату зв'язку з рідними та розлуку з родиною та друзями.

- Адаптація до нового життя: переїзд на нове місце проживання може бути викликом для жінок, оскільки вони повинні адаптуватися до нових умов, культурних та соціальних норм, що може призвести до стресу та незручностей.

- Емоційна підтримка: жінки можуть відчувати потребу у підтримці, щоб виразити свої емоції, поділитися своїми почуттями та зберегти емоційний зв'язок з близькими.

д) дитячі проблеми:

- Емоційні травми: діти, які стали свідками воєнних подій або пережили евакуацію, можуть відчувати сильний стрес і травму, що може вплинути на їх емоційний розвиток.

- Страх та тривога: діти можуть відчувати страх, почуття незахищеності і тривоги за своє майбутнє, особливо якщо їхній звичайний життєвий порядок був зруйнований конфліктом.

- Психосоціальна ізоляваність: вимушено переміщені діти можуть почуватися відчуженими та ізольованими в новому дитячому колективі, що призводить до конфліктів і проблем з адаптацією.

- Втрата освіти: міграція може спричинити перерву в навчанні та втрату дошкільної або позашкільної освіти, що може вплинути на розвиток дітей та їх соціальну адаптацію.

- Психосоматичні порушення: дитячі стресові реакції можуть призводити до психосоматичних проблем, таких як головні болі, шлунково-

кишкові розлади та інші фізичні симптоми.

- **Порушення розвитку та поведінки:** травматичний досвід може вплинути на розвиток дітей та викликати проблеми з увагою, пам'яттю, навчанням, а також може викликати депресію та агресивну поведінку.

- **Порушення сну:** можуть бути травматичні сновидіння та проблеми зі сном через психологічний стрес.

Економічні проблеми, з якими стикаються вимушено переміщені особи, також ускладнюють процес адаптації та переходу до нового життя. Ось деякі ключові аспекти економічних проблем, які можуть впливати на такі сім'ї:

- **Відсутність роботи за фахом:** переселені особи стикаються з труднощами при працевлаштуванні на новому місці проживання, особливо якщо їхні професійні навички не відповідають потребам ринку праці у новій локації.

- **Нестача коштів та часу для перекваліфікації:** оволодіння новою професією може знадобитися для здобуття роботи, але навчання і перекваліфікація можуть вимагати значних витрат коштів та часу.

- **Призупинення виплат:** виплати допомоги протягом перших місяців можуть бути недостатніми для того, щоб забезпечити поступовий перехід до нового місця роботи або нової професії.

- **Відсутність фінансової стабільності:** економічна нестабільність може перешкоджати плануванню та забезпеченню стабільного доходу для сім'ї.

- **Недостатні економічні навички:** вимушено переміщені особи можуть зіткнутися зі складнощами в управлінні сімейним бюджетом та економічною самодостатністю в нових умовах.

Матеріальні проблеми, з якими стикаються вимушено переміщені сім'ї, можуть бути надзвичайно важкими і мають значний вплив на їхнє повсякденне життя та життєвий стандарт:

- **Відсутність власного житла:** багато вимушено переміщених сімей мають проблему відсутності власного житла, що призводить до

нестабільного життя та пошуку оптимальних умов проживання.

- Проблеми з пошуком житла: пошук житла може бути складною задачею через обмежені можливості і невідповідність ринку умовам проживання.

- Некомфортабельні умови проживання: часто сім'ї можуть бути змушені проживати у непристосованих для щоденного побуту приміщеннях, таких як бази відпочинку або дитячі табори.

- Обмежені матеріальні виплати: суми матеріальних виплат на члена родини-переселенця можуть бути недостатніми для забезпечення мінімального рівня життя, особливо в містах з високими цінами на житло.

- Проблеми оформлення виплат на дітей: оформлення виплат на дітей може бути ускладнене, особливо у випадку, коли батьки відсутні і не можуть законно представляти інтереси дітей.

Соціальні проблеми можуть бути дуже важливими для вимушено переміщених осіб і сімей. Вони виникають на фоні зміни звичайного життя і середовища, що призводить до різноманітних викликів та труднощів. Деякі з цих соціальних проблем включають:

- Проблеми соціальної адаптації: переселені особи можуть зіткнутися з труднощами інтеграції в нові громади, особливо якщо стикаються зі стереотипами та ворожістю місцевих мешканців.

- Проблеми влаштування дітей в школи і дитячі садки: недостатня кількість місць у дитячих садках і школах може ускладнити процес освіти для дітей переміщених сімей, переведення студентів ВНЗ на бюджетні місця в інші ВНЗ.

- Пошук нової роботи та навчання: вимушено переміщені особи можуть зіткнутися з труднощами у пошуці роботи та перекваліфікацією для нової кар'єри.

- Проживання з родичами в їх будинках несе психологічне, матеріальне навантаження на всіх дітей і дорослих, чи повна відірваність від кровних зв'язків, відсутність підтримки й допомоги.

Соціально-педагогічні проблеми, які виникають у вимушено переміщених сім'ях, стають додатковими викликами для їх успішної адаптації в нових умовах проживання. Ось деякі із них:

- Формування нового образу життя: переселені сім'ї часто змушені стикатися з необхідністю створення нового образу життя у нових умовах, що включає пошук нових можливостей для роботи, освіти, забезпечення основних потреб та побутових умов.

- Невизначеність пріоритетів розвитку: вимушено переміщені сім'ї можуть зазнавати труднощів з визначенням пріоритетів розвитку для своєї родини, особливо в умовах, коли вони стикаються з багатьма складними проблемами одночасно.

- Відсутність життєвих умінь в екстремальних умовах: сім'ї можуть стикатися зі складними життєвими умовами, з якими раніше не зустрічались, що вимагає навчання нових навичок і стратегій для впорядкування свого життя.

- Соціальні труднощі у дітей: діти зазнають впливу зміни місця проживання та втрати родинного середовища, що може впливати на їхній розвиток та поведінку.

- Проблеми навчання: зміна місця навчання, перехід до нових шкіл або ВНЗ може створювати труднощі в навчанні та адаптації до нових умов.

Соціально-медичні проблеми, які виникають у вимушено переміщених осіб, можуть бути досить серйозними, особливо для тих, хто має хронічні хвороби або потребує постійної медичної підтримки. До таких проблем відносяться:

- Доступ до медичних послуг: Переселені особи можуть зіткнутися з труднощами у забезпеченні доступу до медичних послуг, особливо якщо вони перебувають на новій локації.

- Доступ до ліків та медичних процедур: особи з хронічними хворобами можуть зазнавати труднощів з отриманням необхідних ліків та медичних процедур, особливо якщо вони перебувають у новому місці, де

відсутні звичні медичні установи або сервіси.

- Гемодіаліз та інші медичні процедури: Для осіб, які потребують регулярного гемодіалізу або інших складних медичних процедур, забезпечення доступу до цих послуг може стати великою проблемою, особливо у зоні переміщення.

Юридичні проблеми, з якими стикаються вимушено переміщені особи, можуть бути досить складними і вимагати спеціальної уваги з боку правоохоронних органів та державних структур. Ось деякі з них:

- Відсутність статусу переселенця: вимушено переміщені особи можуть стикатися з труднощами отримання офіційного статусу внутрішньо переміщеної особи, що може ускладнювати їхні права та можливості отримання підтримки від держави.

- Компенсація втрат: вимушено переміщені особи можуть прагнути отримати компенсацію за втрачене майно та майнові права через дії агресора. Проте, процес компенсації може бути складним та тривалим, адже він пов'язаний з розглядом судових позовів і доведенням фактів.

- Правовий статус документів: документи, видані на тимчасово окупованих територіях, можуть не визнаватися українськими органами та можуть ускладнити правовий статус вимушено переміщених осіб, зокрема щодо отримання допомоги та доступу до певних прав та послуг.

- Реєстрація дітей на новому місці проживання, які виїхали з дідусями, бабусями, а батьки залишились охороняти від мародерства домівки [34, с. 434–446].

До зазначених проблем можна додати і **регіональні проблеми** внутрішньопереміщених осіб, які є специфічними для переселенців з окремих регіонів. Ось деякі з них:

- Низька мотивація до адаптації: багато ВПО, які переселилися з регіонів, близьких до зони бойових дій, можуть відчувати сильне бажання повернутися в свої домівки, коли ситуація з безпекою покращиться. Це може ускладнити їхню адаптацію до нових умов проживання.

- Низька мотивація до праці: деякі ВПО стикаються з труднощами у пошуці роботи на новому місці проживання через відсутність можливості компенсувати заробіток, який вони мали на окупованих територіях, де шахтарі та висококваліфіковані робітники зазвичай отримували вищі зарплати.

- Роз'єднані сім'ї: ВПО можуть зазнавати розриву в родині, коли частина родини залишається на окупованих територіях, а частина перебуває на території, контрольованій Україною. Це може викликати психологічний стрес та ускладнити процес адаптації.

- Економічна нестабільність: регіони, які приймають ВПО, можуть мати менш розвинену економіку та нижчий рівень заробітної плати порівняно з тими, звідки прибули ВПО. Це може впливати на їхню готовність до праці та адаптації [2].

Отже, ситуація переселення вже сама по собі спричиняє стан дезадаптації. Люди втрачають налагоджені стосунки з середовищем, роботою, друзями й залишаються самі у нових умовах проживання. Вимушене переселення супроводжується значними психологічними й матеріальними проблемами. Саме ці проблеми визначають вразливість внутрішньо переміщених осіб, сімей і дітей.

Висновки до першого розділу

У першому розділі роботи розглянута генеза явища внутрішнього переміщення, його визначення та місце у світовій науковій та політичній практиці. Також здійснено аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень, присвячених вивченню даної проблеми, наведено тлумачення понять «міграція», «біженець», «внутрішньо переміщена особа».

Наведено перелік міжнародних організацій та органів, які надають допомогу тим, хто втратив житло і був змушений залишити місце

свого проживання на території власної держави.

Також висвітлено політику українського уряду щодо внутрішньо переміщених осіб та надання їм соціальних гарантій та захисту. Проаналізовано нормативно-правову базу щодо забезпечення допомоги та підтримки внутрішньо переміщених осіб, які втратили житло в результаті російської агресії на території України з 2014 року.

Подано класифікацію та характеристику типових проблем, з якими стикаються сім'ї внутрішньо переміщених осіб, які постраждали внаслідок воєнних дій.

РОЗДІЛ 2

ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

2.1. Зміст соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні

Соціальну роботу з внутрішньо переміщеними особами у світу започатковано фактично після Другої світової війни, і на даний момент регулюється міжнародним документом «Переміщені особи», ухваленим у 2012 році Міжнародною федерацією соціальних працівників. У документі зазначено, що робота з переміщеними людьми повинна спрямовуватися на забезпечення стійкості, незалежності від гуманітарної допомоги, відновленню професійних навичок, допомоги у пошуці роботи та розвитку підприємницької діяльності, поверненні до активної участі у суспільному житті, розвитку соціальних зв'язків та забезпечення доступу до культурних та освітніх ресурсів, підтримку розвитку особистих ресурсів та розвитку колективної спроможності громади для сприяння національному та регіональному розвитку [41].

У міжнародній соціальній роботі предметом дослідження Д. Кокса були спеціально розроблені загальні та специфічні програми для надання допомоги та підтримки вимушено переміщеним особам. Ці програми охоплюють різні аспекти життя ВПО та розроблені з метою покращення їхньої життєвої ситуації, соціальної інтеграції та розвитку. Загальні програми, що застосовуються в роботі з ВПО, включають такі напрями:

- Надання допомоги та гуманітарної допомоги: забезпечення базових потреб ВПО, таких як їжа, вода, притулок, медична допомога та інші життєво важливі ресурси.
- Соціальна реабілітація: надання психологічної підтримки, консультування, розвиток соціальних навичок та реабілітаційні програми для

дітей та дорослих, які стали свідками воєнних подій та травм.

- Розвиток громад: сприяння побудові стосунків у громаді, розвитку громадських структур, а також формування та підтримка громадських ініціатив та проектів.

Серед специфічних програм для ВПО виділяються такі напрями:

- Підтримка сімей: надання освітніх та психосоціальних програм для дітей, послуги для жінок, які можуть бути вразливими в умовах вимушеного переміщення.

- Репатріація та реінтеграція: програми, спрямовані на допомогу ВПО в поверненні на рідні території, а також на їхню успішну інтеграцію та адаптацію у суспільстві.

- Захист прав людини: програми, спрямовані на захист прав ВПО, забезпечення доступу до освіти, медичної допомоги, житла та інших соціальних послуг.

- Орієнтація в нормативному полі: надання юридичної допомоги та підтримка в оформленні документів, що можуть бути важливими для забезпечення прав ВПО.

Ці програми розробляються та впроваджуються як державними, так і недержавними організаціями різних країн світу з метою підтримки ВПО та вирішення їхніх соціальних проблем [40, с. 291–323].

Н. Гусак у своїх дослідженнях, висвітлює різні стратегії втручання, які застосовуються у міжнародній соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами. Умовно можна поділити на: «короткострокові, такі як кризове втручання, аустріч-робота, орієнтована на завдання модель соціальної роботи та довгострокові, орієнтовані на системно-екологічну модель соціальної роботи, в основі яких перебувають концепція «людина в оточенні» та концепція «економічної спроможності» [7].

У кризовому втручанні зазвичай використовують такі техніки підтримки як: надання інформації та інструкцій (куди звертатися, яку допомогу можна отримати тощо); використання малюнків, буклетів та інших

засобів комунікації (дорожні карти, брошури, Інтернет); визначення можливої підтримки з боку інших людей; вербалізація емоційних станів; допомога клієнту у визначенні можливих дій та стратегій поведінки; використання рефлексії; досягнення угоди щодо подальшої роботи; постійний перегляд процесу роботи [44, с. 311–324].

Аутріч-робота, або «мобільна інтервенція» передбачає надання послуги фахівцем за межами соціального закладу, у місцях компактного проживання ВПО [42, с. 92-118]. Модель, орієнтована на завдання, базується на стратегії «маленьких кроків», де поетапно вирішуються конкретні завдання щодо відновлення соціального функціонування особи. Ці завдання формуються під час особистої зустрічі із соціальним працівником та реалізуються поетапно між такими зустрічами.

Стратегії довгострокового втручання передбачають багаторівневу допомогу ВПО (індивідуальна підтримка, взаємодія з громадою та представництво інтересів, участь у колективних політичних заходах). Вони також спрямовані на відновлення зв'язків між особою та соціальними системами, створення місцевих систем підтримки та залучення ресурсів громади, зокрема волонтерів, для допомоги тим, хто опинився поза звичайним середовищем і відносинами. [42, с. 92-118].

На самому початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну, кількість осіб, які виїхали з місць ведення бойових дій або постраждали від обстрілів та втратили власні домівки, зростала з кожним днем, і система державних соціальних закладів та відомств виявилась неготовою оперативно реагувати на появу нової соціальної проблеми. Тому значну частину роботи по допомозі переселенцям взяли на себе волонтери та громадські організації, міжнародні благодійні фонди тощо. Проте залученим міжнародним донорським організаціям, волонтерам і громадським організаціям бракує системного підходу і кваліфікованих фахівців, хоча їх робота є важливою для розв'язання багатьох проблем, але не може замінити налагодження адекватної державної відповіді на кризу, зумовлену військовим конфліктом.

Сьогодні ми можемо говорити про зміни в організації соціальної допомоги ВПО. Насамперед це координація допомоги гуманітарними штабами у кожному регіоні та на рівні країни, державою і обласними військовими адміністраціями налагоджено співпрацю і взаємодію міжнародних і державних установ, волонтерських організацій. Потреби вимушених переселенців вивчаються через чатботи, телефони, соціальні мережі, організовано прийом заявок на інсулін, ліки для хронічно хворих, харчі, є безпосереднє спілкування соціальних працівників з ВПО тощо. Враховано максимально досвід 2014-2015 років. Змінився підхід до надання соціальних послуг, які надаються на засадах добровільності їх прийняття в Україні за чинним про соціальну роботу законодавством [22, С. 40–43].

Сьогодні, усіх вимушено переміщених осіб, залежно від їх місця проживання та умов перебування можна розділити на дві категорії:

1. Особи, які мешкають у так званих центрах спільного проживання, таких як санаторії, табори, установи соціального спрямування або гуртожитки. У них є загальне спільне місце проживання, і загальний побут. Зазвичай ці установи надають певний рівень підтримки, основні соціальні послуги та захист прав людини для переміщених осіб. Проте, умови проживання можуть бути обмеженими і не відповідати стандартам життя.

2. Особи, які самостійно забезпечують собі житло або отримують підтримку від родичів, друзів або громадських організацій. Вони можуть проживати у власних квартирах, будинках або орендованому житлі. Деякі з них можуть навіть перебувати у «порожніх» будинках або приміщеннях, які не використовуються. Ця група внутрішньо переміщених осіб може розсіяно проживати у різних містах і сільських районах країни. Це може ставити їх перед різними викликами і обмеженнями, такими як недостатні умови проживання, відсутність можливості знайти роботу та отримати соціальні послуги.

Приналежність до однієї з цих груп впливає на вибір форм та методів подальшої роботи з ними. У соціальній роботі з вимушено переміщеними

особами А. Акмалова описує підхід, що визначається трьома складовими адаптації та акультурації переселенців: природно-антропологічною, духовно-культурною та агентно-професійною. Кожна з цих складових має власні особливості та вимоги до роботи з переселенцями.

Природно-антропологічна складова стосується адаптації ВПО до нового середовища, демографічних та територіальних аспектів. Основним механізмом цієї складової є територіальна реабілітація та соціальна адаптація на новому місці проживання. Це включає питання забезпечення житла, вивчення місцевих звичаїв і культури, засвоєння особливостей територіального середовища.

Духовно-культурна складова зосереджується на акультурації та національно-культурній ідентифікації індивіда. Головним механізмом в цьому випадку є адаптація до нової культурної та соціальної обстановки, а також інтеграція в культурне середовище місця проживання. Важливо забезпечити підтримку і сприяння вимушеним переселенцям у збереженні своєї ідентичності, а також надати можливість ознайомитися з культурою та традиціями місця перебування.

Агентно-професійна складова стосується професійної адаптації внутрішньо переміщених осіб, їхньої зайнятості і кар'єрного розвитку. Основним механізмом в цьому напрямі є допомога у пошуку роботи, яка відповідає їхнім навичкам і кваліфікації, а також надання підтримки у професійному зростанні. Ключовим завданням є забезпечення високої конкурентоспроможності на ринку праці, зокрема через набуття нових навичок і здібностей, збереження трудової практики за фахом [1, с. 92].

Виходячи з цього, вона виділяє наступні напрями соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами:

1. Трудова та професійна адаптація: Даний напрям має на меті допомогти переселенцям працевлаштуватися на новому місці проживання, враховуючи їхню кваліфікацію та вимоги ринку праці. Подальша професійна підготовка і перепідготовка також сприяють збільшенню їхньої зайнятості та

конкурентоспроможності на ринку праці. Соціальні працівники можуть надавати підтримку у пошуці робочих місць, організовувати тренінги та семінари з підвищення кваліфікації, а також створювати умови для розвитку системи самозайнятості.

2. Розв'язання проблем матеріальної компенсації: Цей напрям спрямований на допомогу вирішення матеріальних проблем, що виникають у переселенців під час екстреного залишення постійного місця проживання. Це включає надання житла, медичної допомоги та виплату встановлених законом грошових виплат. Соціальні працівники можуть допомогти в оцінці завданого збитку, організувати програми соціально-психологічної підтримки та реабілітації, а також створювати умови для подальшої адаптації переселенців у новому місці проживання.

3. Формування та подальший розвиток гармонійної системи взаємин з місцевим населенням: цей напрям спрямований на забезпечення позитивного співіснування між переселенцями та місцевим населенням. Важливо, щоб самі переселенці брали активну участь у формуванні позитивного сприйняття їхньої присутності на новому місці та приймали традиції та правила, які характерні для місцевого населення. Для цього можуть бути організовані групи самопомоги та взаємодопомоги, які сприятимуть взаєморозумінню та гармонійним відносинам між переселенцями та місцевими жителями.

4. Психологічна адаптація і реабілітація: У цьому напрямі важливу роль відіграють психотерапевти, психіатри та психологи-консультанти. Їхні дії спрямовані на допомогу переселенцям у подоланні негативних психічних і психологічних наслідків причин, що змусили їх покинути своє колишнє місце проживання. Ця робота орієнтується на створення умов і можливостей для подальшого, активного та повноцінного життя переселенців в новому середовищі. Фахівці сприяють психологічній адаптації, надаючи підтримку, консультування та реабілітаційні заходи, спрямовані на створення умов і можливостей для подальшого, активного і повноцінного життя.

5. Створення умов для успішної інтеграції внутрішньо переміщених

осіб у нове середовище. Цей напрям передбачає реалізацію різноманітних заходів та програм, спрямованих на забезпечення рівних можливостей і соціальної рівності для переселенців та місцевого населення. Для успішної інтеграції мігрантів в новому середовищі важливо враховувати їхні потреби та особливості, а також створити систему міжкультурних комунікацій, що сприяє взаєморозумінню та зменшенню культурних бар'єрів [1, с. 38-39].

В. Панок виділяє напрями соціальної роботи з вимушеними переселенцями, які охоплюють широкий спектр діяльності і прагнуть вирішити різні аспекти адаптації та інтеграції цієї категорії населення у новому середовищі. До основних напрямків роботи з вимушеними переселенцями належать:

1. Соціальний напрям (робота проводиться спільно з різними соціальними службами, відомствами) :

- заходи соціальної реабілітації в стаціонарних і нестаціонарних умовах;
- соціальна діагностика;
- допомога переселенцям в отриманні пенсій і допомог;
- сприяння у створенні і діяльності груп самопомоги і взаємодопомоги;
- виявлення асоціальних родин, осіб з девіантною поведінкою з числа переселенців;
- профілактика бездомності (сприяння у поселенні до гуртожитку, тимчасового житла чи придбання власного житла);
- профілактика дитячої безпритульності (влаштуванні дітей у дитячі будинки і будинки-інтернати);
- сприяння у поверненні майна переселенців або отримання ними компенсацій;
- взаємодія і координація діяльності з різними державними установами і громадськими організаціями з питань допомоги переселенцям.

2. Соціально-інформаційний напрям (реалізується разом із

Держкомстатом та ЗМІ):

- збір та систематизація інформації про переселенців, їх потреби і проблеми для організації ефективної соціальної роботи;

- інформування мігрантів про діяльність соціальних служб.

3. Соціально-психологічний напрям (робота ведеться спільно з закладами освіти та охорони здоров'я):

- психологічне консультування;
- психологічна корекція та допомога у соціальній адаптації;
- психологічна допомога у кризових ситуаціях;
- психопрофілактика стресу;
- проведення психологічних тренінгів;
- навчання психологічній саморегуляції, аутотренінгам;
- діагностика психічного розвитку дітей з родин переселенців.

4. Соціально-педагогічний напрям (проводиться разом з закладами освіти та охорони здоров'я, органами правопорядку) :

- надання консультацій з питань виховання дітей;
- соціально-педагогічна робота з дітьми і підлітками;
- корекційно-педагогічна допомога дітям підліткам, що потребують її;
- соціально-педагогічна допомога дітям, що мають проблеми з навчанням;
- контроль за отриманням освіти дітей вимушених мігрантів;
- профорієнтація, профконсультування та допомога у одержанню професійної освіти молоддю.

5. Соціально-правовий напрям (здійснюється у контакті з правоохоронними та судовими органами): спрямований на захист прав переселенців, надання правової допомоги та інформації.

6. Медико-соціальний напрям передбачає:

- консультування з медико-соціальних питань;
- долікарняну медичну допомогу;
- диспансеризація;

- виявлення непрацездатних і хронічно хворих осіб;
- соціально-психіатрична діагностика і допомога;
- допомога у придбанні ліків та інших медичних засобів;
- за потреби виділення матеріальної допомоги на лікування;
- направлення у спеціалізовані медичні заклади.

7. Фінансовий напрям: включає надання позичок та фінансової підтримки.

8. Соціально-економічний напрям: спрямований на консультування з питань економічної самостійності та підвищення рівня доходів переселенців.

9. Матеріальний напрям (проводиться за участі громадських організацій, фондів):

- надання продуктової допомоги продуктами харчування;
- надання речової допомоги;
- надання іншої натуральної допомоги (ліки, будматеріали тощо).

10. Соціально-трудоий напрям (здійснюється разом із службою зайнятості населення):

- допомога у отриманні основної і додаткової роботи;
- сприяння у відкритті власної справи;
- консультації з питань праці, зайнятості, профорієнтації;
- допомога в професійній підготовці і перепідготовці [24, с. 276].

Дослідники А. Акмалова та В. Капіцин виділяють дві основні форми соціальної роботи з внутрішніми переселенцями: класичні та некласичні (неформальні) форми.

1. Класичні форми соціальної роботи передбачають надання всіх видів допомоги та перелік соціальних послуг, які є загальними технологіями соціальної роботи і застосовні до всіх категорій громадян, які опинилися у складних життєвих ситуаціях. Ці класичні форми допомоги відображають гарантовану соціальну підтримку та державні соціальні послуги, які надаються всім, включаючи внутрішньо переміщених осіб.

2. Некласичні (неформальні) форми соціальної роботи передбачають

застосування специфічних технологій реабілітації та адаптації окремих осіб, сімей або соціальних груп. Вони базуються на психологічних і технічних методиках діагностики та вивчення клієнтів, їх сімей та соціального мікросередовища. Ці методики можуть бути спрямовані на розв'язання психологічних проблем та підтримку адаптації людей після пережитої травми або кризових ситуацій [1, с. 38-39].

На сьогодні основним методом соціальної роботи з ВПО є «кейс менеджмент», або метод ведення випадку, орієнтованим на підтримку їх соціальної адаптації та успішну реінтеграцію в українське суспільство після переселення. Процес ведення випадку включає кілька кроків:

1. Виявлення складних життєвих обставин у сімей з числа ВПО: соціальний працівник визначає проблемні ситуації та потреби у соціальних послугах у внутрішньо переміщених сім'ях.

2. Прийняття рішення про подальшу роботу і визначення складності випадку: на основі виявлених проблем та потреб ВПО, соціальний працівник визначає, який рівень підтримки та які послуги необхідні для успішної адаптації.

3. Формування позитивної мотивації: соціальний працівник сприяє створенню позитивної мотивації у ВПО щодо прийняття та здійснення соціальних послуг.

4. Планування роботи: разом із ВПО формується план дій, який має сприяти їх соціальній адаптації та реінтеграції.

5. Реалізація плану: виконання плану дій, який передбачає різні соціальні послуги та підтримку.

6. Повторна оцінка СЖО і прийняття рішення про ефективність роботи: соціальний працівник оцінює результати роботи та ефективність здійснених дій.

7. Припинення ведення випадку: у разі досягнення поставлених цілей або з інших причин, ведення випадку може бути завершено.

Подолання складних життєвих обставин внутрішньо переміщених осіб

вимагає комплексного підходу, який включає соціальну, соціально-педагогічну та психологічну роботу, а також правову підтримку.

Соціальна робота: соціальні працівники створюють сприятливі умови для реалізації прав ВПО та допомагають їм у процесі адаптації до нових умов життя. Це може включати надання соціальних послуг, формування позитивної мотивації до прийняття допомоги, розробку і виконання плану роботи.

Соціально-педагогічна робота: соціальні працівники сприяють оптимізації та об'єднанню позитивних факторів та ресурсів у громаді для подолання СЖО ВПО та пригнічення негативних. Вони сприяють соціалізації ВПО у новій громаді, допомагають їм інтегруватися у неї та змінити своє ставлення до ВПО та їх проблем.

Психологічна робота: психологи допомагають ВПО та членам громади змінити своє ставлення до ВПО та їх проблем, сприяють згуртуванню та спільним шляхам адаптації. Вони також допомагають ВПО прийняти рішення про примирення і необхідність адаптації.

Правова підтримка: забезпечення захисту та відстоювання прав ВПО в суспільстві, правове регулювання стосунків ВПО в новій громаді. Тут можуть використовуватись представництво, адвокатство, стимулювання до самодопомоги.

Соціальний працівник, працюючи з внутрішньо переміщеними особами, може виконувати різноманітні ролі, які сприяють соціальній адаптації та реінтеграції ВПО у нові умови. Ось деякі з цих ролей:

Адвокат: соціальний працівник може діяти як адвокат, захищаючи права та інтереси ВПО в суспільстві. Він допомагає ВПО зрозуміти їх права, надає юридичну підтримку, встановлює зв'язки з правозахисними організаціями та іншими структурами.

Експерт: соціальний працівник має експертні знання в галузі соціальної роботи та може використовувати свої знання для аналізу ситуації ВПО, виявлення їх потреб та розробки плану роботи.

Посередник: соціальний працівник може діяти як посередник між ВПО та іншими структурами або громадськістю, сприяючи встановленню співпраці та взаєморозуміння.

Помічник: соціальний працівник є помічником ВПО, надаючи їм підтримку, консультування та допомогу в різних аспектах їх соціальної адаптації та реінтеграції.

Соціальний терапевт: може виконувати роль соціального терапевта, допомагаючи ВПО вирішувати емоційні та психологічні проблеми, що виникають під час адаптації.

Конфліктолог: соціальний працівник може виступати як медіатор, допомагаючи вирішувати конфлікти, які можуть виникати у процесі адаптації ВПО.

Організатор соціального виховання: може організовувати соціальні заходи та програми, спрямовані на розвиток ВПО, сприяючи їх соціальній адаптації та інтеграції.

Громадський діяч: соціальний працівник може діяти як громадський діяч, сприяючи залученню громадськості та волонтерів до підтримки та допомоги ВПО.

Менеджер: соціальний працівник може виконувати роль менеджера, організовуючи та координуючи роботу з ВПО та залучення ресурсів для досягнення поставлених цілей [33, с. 58].

Поява внутрішньо переміщених осіб в Україні стала великим викликом для соціальних служб та організацій. Надання соціальної допомоги та підтримки внутрішньо переміщеним особам здійснюється на декількох рівнях із залученням державних, адміністративних, громадських та міжнародних структур. Аналіз наявної теорії і практики соціальної роботи з переселенцями засвідчив, що вона реалізується за багатьма напрямками з використанням різноманітних стратегій та форм роботи.

2.2. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб у місті Чернівці (на прикладі ОКУ «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги»)

Понад рік тому Чернівці стали одним із міст, у якому внутрішньо переміщені особи могли знайти прихисток від війни. Ще до початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року, Чернівецькою обласною адміністрацією було прийнято рішення про розміщення на базі Чернівецького обласного центру соціально-психологічної допомоги (надалі – Центрі) усіх тих, хто тікав від жахів війни. Перші переселенці з'явилися у Центрі у перші ж дні війни.

ОКУ «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги» – комунальний заклад, який надає комплекс соціальних послуг, зокрема, притулку, кризового та екстреного втручання, консультування, особам, які перебувають у складних життєвих обставинах. Термін перебування в центрі встановлюється індивідуально для кожної особи за результатами оцінки потреб та за рішенням органу, який видав направлення, але не повинен перевищувати максимальний термін перебування – 90 діб. Після повномасштабного вторгнення РФ на базі центру було облаштовано 260 ліжкомісць для компактного проживання осіб, які постраждали внаслідок бойових дій на території України. З 24 лютого 2022 року більше 3 тисяч людей отримали тут прихисток. Станом на 30 жовтня 2023 року у закладі перебувало 211 вимушених переселенців – 101 жінка (з них 42 віком більше 60 років), 59 чоловіків (з них 24 віком більше 60 років) і 51 дитина. Крім них у Центрі проживає 16 осіб (8 матерів і 8 дітей), які опинилися в складних життєвих обставинах, і є безпосередніми клієнтами закладу. Переселенці проживають у 3 корпусах установи, де є сімейні кімнати для проживання родин, кімнати за статтю (для окремого проживання чоловіків і жінок), кімнати змішаного проживання, де живуть декілька осіб. Враховано і

потреби осіб з інвалідністю – є спеціально облаштовані туалети, душові, пандуси.

Для забезпечення надання різного виду послуг у Центрі працюють два соціальних педагоги, психолог, юрист, крім них у закладі працюють 8 чергових адміністраторів, двоє з яких там перебуває цілодобово.

На початку війни люди, які прибували до закладу отримували базові послуги – розміщення, харчування, речі першої необхідності (гігієнічні засоби, ліки, одяг тощо). Багато з них перебували транзитом, ночували декілька ночей та їхали далі. Наразі Центром для внутрішньо переміщених осіб, які там постійно проживають, надаються такі послуги:

- проживання;
- забезпечення постільною білизною;
- соціально-побутові послуги (облаштовані кухні, ванні кімнати, туалети, дитяча ігрова кімната);
- забезпечення засобами особистої гігієни та миючими засобами для прибирання у кімнатах, кухні тощо;
- освітні послуги (працівники закладу допомагають у влаштуванні дітей до дошкільних закладів та школи);
- медичні послуги;
- психологічні послуги;
- організація дозвілля;
- допомога у оформленні (відновлені) документів, видача довідки про місце перебування, яка необхідна для встановлення статусу ВПО та отримання подальших виплат;
- правова допомога (отримання компенсації за зруйноване житло, оформлення спадщини тощо);
- допомога у працевлаштуванні.

Оплата комунальних послуг та енергоносіїв, забезпечення харчуванням та медичними засобами, придбання товарів першої необхідності, гігієнічних засобів, оплата їх доставки, побутове обслуговування, ремонтні роботи у

приміщеннях, визначених для розміщення внутрішньо переміщених осіб – усе це здійснюється відповідно до Регіональної програми підтримки внутрішньо переміщених осіб і фінансуються з обласного бюджету Чернівецької області. У 2022 році на ці потреби було використано 19118, 2 тис гривень [25]. У 2023 році для підтримки вимушених переселенців виділено більше 30 млн. гривень, ці гроші спрямовані на облаштування житла, відшкодування витрат за комунальні послуги та інтегрування переселенців до життя у громадах області, у тому числі і в ОКУ «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги» [32].

До надання допомоги переселенцям у Центрі крім держави долучено багато недержавних громадських, благодійних та релігійних організацій, приватних осіб, які надають різноманітні послуги, допомагають у облаштуванні побуту, забезпечують необхідними технічними засобами. Враховуючи те, що ОКУ «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги» є одним з найбільших місць компактного проживання внутрішньо переміщених осіб у місті та області, усі послуги цими організаціями надаються безпосередньо на території закладу, тобто мешканцям не потрібно їх шукати. Наведемо приклади деяких з них.

Так представники ВБО «Конвіктус Україна» й Департаменту соціальної політики Чернівецької міської ради організовували та проводили зустрічі із фахівцями та мешканцями Центру з метою:

- навчати фахівців закладу веденню випадків гендерно зумовленого насильства;
- проводити заходи із запобігання та протидії насильству;
- залучення до творчих майстер-класів та рекреаційних заходів.

За ініціативи філіалу Вранча Червоного Хреста Румунії у співпраці з Департаментом соціального захисту ЧОВА відбувся інтеграційний захід для внутрішньо переміщених осіб – «Дружній обід».

За сприяння благодійної організації СОС Дитячі Містечка Україна для дітей внутрішньо переміщених осіб облаштовано дитячий куточок, фахівці

організації регулярно проводять з ними різноманітні заходи.

Благодійний фонд «Об'єднані перемагати» спільно з ГО «Карітас Чернівці» доставляють гарячі обіди за потребою в місця компактного проживання вимушених переселенців. Така соціальна послуга надається в межах проєкту «Реагування на надзвичайні ситуації внаслідок бойових дій в Україні».

Фахівці благодійного фонду «Рокада» Чернівці та Товариства Червоного Хреста України регулярно проводять для мешканців Центру заходи із психосоціальної підтримки, тренінги, майстер-класи, надають індивідуальні психологічні консультації з різних питань.

За підтримки ЧБФ «Нова сім'я» відбулося покращення умов проживання та перебування людей в місці компактного проживання Центр закупив та встановив систему автономного тепло-електро забезпечення у бомбосховищі. Тепер під час повітряних тривог ВПО перебувають у теплі, зі світлом/інтернетом, та мають можливість підзарядити свої гаджети. Фінансування проєкту відбулося в рамках Програми «Інтегрована гуманітарна відповідь в умовах війни та післявоєнного відновлення» за підтримки Альянс громадського здоров'я Alliance for Public Health, Disasters Emergency Committee (Комітет надзвичайних ситуацій, Великобританія) та Christian Aid Bangladesh.

Міжнародна організація Save the Children International за підтримки EU Civil Protection & Humanitarian Aid (ECHO) в рамках проєкту «Реагування на надзвичайні ситуації для задоволення основних потреб та потреб захисту постраждалих від конфлікту та переміщених дітей та їхніх сімей в Україні» надала мешканцям закладу непродовольчі набори (ковдри, комплекти постільної білизни, рушники).

За фінансової допомоги на облаштування Центру у розмірі 4 455 475,89 грн. від UNHCR, the UN Refugee Agency замінено вікна, радіатори, освітлення, зроблено косметичний ремонт 18 кімнат для проживання, облаштовано 2 кухні та 2 ванні кімнати, санвузли, проведено нову

каналізаційну мережу, вентиляційну систему. Також встановлено нові електричні водонагрівачі, електроплити, мийки для посуду, умивальники, унітази та пральні машини.

На даний час німецька організація CAP ANAMUR фінансує ремонт двох просторих кімнат одного з корпусів Центру для перебування осіб з інвалідністю та похилого віку. Раніше за кошти організації зроблено ремонти туалетів, облаштовано душову кабінку та туалет для осіб з інвалідністю, побудовано терасу з навісом та пандус при вході у приміщення.

Міжнародна неурядова організація АСТЕД передала установі опалювальний твердопаливний водогрійний «ALTER» КВТ - 500 кВт (МАХ). Також організація замінила 25 міжкімнатних дверей у корпусах, де проживають ВПО. За кошти організації проведено капітальний ремонт кімнати соціалізації (ігрової кімнати), а також планується облаштування її необхідним інвентарем. Систематично АСТЕД надає гігієнічні засоби та інвентар для прибирання, ліжка, столи, посуд, електро плити тощо.

Внутрішньо переміщені особи, які проживають у Центрі є членами громадських організацій – благодійного фонд «Ми – Україна єдина» та благодійного фонду «Об'єднані перемагати». Діяльності цих організацій спрямована на надання послуг догляду та забезпечення проживання, харчування мешканців Центру. У приготуванні сніданків та обідів їм допомагає громадська організація «Справа Кольпінга в Україні». За словами представників організації – Людвіга та Юлії Савки, щодня фонду «Об'єднані перемагати» у прихисток надають майже 300 порцій. Вже більше 3 мільйонів гривень пішло за час війни на сніданки, обіди та вечері.

Активна група з внутрішньо переміщених осіб, які змушені були покинути свої домівки та знайшли притулок у ОКУ «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги», вирішили створили громадську організацію «Допомога та надія» членами якої є виключно внутрішньо переміщені особи. Вони активно долучаються до життя громади вимушених переселенців, які живуть у Центрі, допомагають дітям і дорослим у адаптації

та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у суспільне життя Чернівецької області, створили гурток фотографії, видають однойменний інформаційний вісник, ведуть групу у Телеграм каналі, де інформують про всі події, заходи які відбуваються у центрі, можливість отримати допомогу тощо.

За підтримки «Церкви Ісуса Христа Святих Останніх Днів в Україні», спільно з командою ГО «Допомога та Надія», у 2022 році було проведено високошвидкісний інтернет на території ОКУ «ЧОЦСПД». Встановлено і налаштовано не тільки необхідне обладнання, але й здійснена абонентська плата укладений договір на обслуговування абонента на 12-ть місяців, то вже майже рік ВПО з місця компактного проживання мають змогу користуватися безкоштовним доступом до мережі Інтернет. Цього року ГО «Допомога та Надія» за підтримки Help age надано доступ до мережі Інтернет у ще одному з корпусів Центру та здійснено оплату за ще один рік безкоштовного доступу до мережі Інтернет.

У Центрі мешкає 15 осіб з інвалідністю, які потребують постійного стороннього догляду. На своїх зборах мешканці визначили окремих осіб, які на добровільних засадах взяли опіку та догляд за ними.

Серед внутрішньо переміщених осіб, які проживають у центрі, є Віл інфіковані, наркозалежні та особи що зловживають алкоголем. До роботи з ними залучено відповідні організації, які працюють у місті – БО «100 % життя», ЧБФ «Нова сім'я».

У Чернівецькому обласному центрі соціально-психологічної допомоги є банк гуманітарної допомоги, який постійно оновлюється, і де мешканці мають можливість вибрати собі необхідні речі. Крім того створено запаси їжі довгострокового зберігання, миючих, гігієнічних засобів, які при потребі будуть надані внутрішньо переміщеним особам. Також є генератори та запас пального для них.

Окрім вирішення побутових, соціальних та психологічних проблем переселенців, важливим є надання їм можливості працевлаштуватися або здобути затребувану професію.

За статистичними даними Чернівецького обласного центру зайнятості, у січні-вересні 2023 року, було видано 445 ваучерів для підвищення конкурентоспроможності на ринку праці окремим категоріям громадян.

Ваучери 28 осіб з числа ВПО, з них 7 осіб 45+ та 1 особа з інвалідністю, 3 учасники бойових дій і одна особа, яка звільнена з військової служби у зв'язку з скороченням чисельності штату. Ваучер дає людині право пройти навчання у закладах освіти чи у роботодавця. Його вартість не може перевищувати 10-кратного розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб (зараз – це майже 27 тис. грн).

Ваучер видається одноразово. Його оплата здійснюється за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. На підставі ваучера здійснюються перепідготовка за робітничою професією; підготовка за спеціальністю для здобуття ступеня магістра на основі ступеня бакалавра або магістра, здобутих за іншою спеціальністю; підготовка на наступному рівні освіти; спеціалізація та підвищення кваліфікації за професіями і спеціальностями.

З перших днів війни, гуртожитки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича також були переорієнтовані на прийом та прихисток внутрішньо переміщених осіб. Було створено Волонтерський штаб Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, до складу якого входили викладачі та студенти закладу, який активно підтримував внутрішньо переміщених осіб, які мешкають у гуртожитках університету. Перші пів року з початку вторгнення було організовано цілодобове чергування волонтерів у три зміни у двох гуртожитках, де проживали ВПО. Основним їх завданням була допомога при поселенні, згодом – створення комфортних умов перебування мешканців у гуртожитках.

Загалом, за більше ніж рік роботи у складі Волонтерського штабу працювало понад 70 студентів.

Зв'язок із мешканцями гуртожитків № 5 та 6 встановлено через месенджери для оперативного обміну інформацією та збору відгуків.

Протягом п'яти місяців щоденно (з понеділка по п'ятницю) надавалися безкоштовні вечері для мешканців гуртожитків університету в співпраці з міжнародною благодійною організацією World Central Kitchen.

За допомогою Агенції з питань технічного співробітництва та розвитку (ACTED) та Волонтерського штабу захисту України протягом 30 днів близько 100 дітей, які мешкали у гуртожитках ЧНУ, отримували безкоштовні обіди.

Завдяки міжнародним партнерам університету регулярно роздавалися продуктові набори для ВПО, які проживають у гуртожитках. У кожному пакунку не менше ніж 7 одиниць продуктів харчування чи засобів особистої гігієни. З початку війни роздано понад 7 000 продуктових паунків.

Щодня мешканці гуртожитків можуть звертатися в волонтерську кімнату для отримання допомоги, включаючи засоби гігієни для дорослих та дітей, пральний порошок, дитяче харчування тощо.

Співробітники університету та інших волонтерських організацій до цього часу активно організують розважально-пізнавальні та спортивні заходи для дітей, які мешкають у гуртожитках університету.

Для більшого комфорту мешканців гуртожитку встановлено кулери з безкоштовною водою та нові пральні машини завдяки підтримці волонтерських організацій.

За підтримки партнерської організації ЧНУ з Італії надається разова фінансова допомога сім'ям, які проживають у гуртожитках ЧНУ, у розмірі 75 євро на кожну особу.

Зважаючи на визначені раніше у роботі проблеми внутрішньо переміщених осіб, стає зрозуміло, що соціальна підтримка з боку державних, громадських, релігійних організацій та волонтерів відіграє важливу роль у допомозі та подоланні труднощів, з якими зіштовхуються переселенці.

З огляду на вище сказане, а також специфіку такої категорії, як внутрішньо переміщені особи, можна зробити висновки, що робота вимагає впровадження комплексного підходу, зосередженого на інформаційній

доступності, відкритості, координації та міждисциплінарній роботі з метою найефективнішого подолання соціальних та психологічних труднощів. Такий підхід є важливим для задоволення потреб внутрішньо переміщених осіб та формування нової інтегрованої політики та стратегії.

Висновки до другого розділу

У другому розділі розглянуто історичні аспекти соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами у світі, описано загальні та специфічні програми для надання допомоги та підтримки вимушено переміщеним особам. Висвітлено стратегії втручання, які застосовуються у міжнародній соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами, і які умовно можна поділити на короткострокові, такі як кризове втручання, аустріч-робота, орієнтована на завдання модель соціальної роботи та довгострокові.

Визначено, що усіх вимушено переміщених осіб, залежно від їх місця проживання та умов перебування можна розділити на дві категорії: ті, які мешкають у так званих центрах спільного проживання, та особи, які самостійно забезпечують собі житло. Приналежність до однієї з цих груп впливає на вибір форм та методів подальшої роботи з ними.

Виділено напрями соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами, такі як: трудова та професійна адаптація, матеріальна компенсація, формування системи взаємин з місцевим населенням, психологічна адаптація і реабілітація, створення умов для успішної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нове середовище. Розкрито основні форми та методи роботи з вимушеними переселенцями та ролі, які виконує соціальний працівник, які сприяють соціальній адаптації та реінтеграції ВПО у нові умови.

Детально висвітлено соціальну підтримку і допомогу, яка надається державою разом із громадськими та релігійними благодійними організаціями внутрішньо переміщеним особам, які проживають на території ОКУ

«Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги». З 24 лютого 2022 року більше 3 тисяч людей отримали тут притулок, харчування, соціально-психологічну, юридичну та іншу допомогу.

ВИСНОВКИ

За останні роки проблема внутрішньо переміщених осіб стала предметом підвищеної зацікавленості міжнародної спільноти, оскільки вона перетворилася на одну з найбільш актуальних політичних і гуманітарних проблем. Здійснений теоретико-практичний аналіз соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами дозволив нам зробити наступні висновки.

В процесі роботи над магістерською роботою ми аргументували актуальність дослідження та провели теоретичний аналіз наукової літератури, міжнародних документів, статистичної інформації.

Дослідили сутність та походження терміну «внутрішньо переміщена особа» та його відмінності з поняттям «біженець». Визначили міжнародні організації та органи, які надають їм допомогу. Проаналізовано нормативно-правову базу щодо забезпечення допомоги та підтримки внутрішньо переміщеним особам, які втратили житло в результаті російської агресії на території України з 2014 року. Встановлено, що основу правового фундаменту для вирішення цієї проблеми становить Закон України «Про захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Крім того є низка постанов Кабінету Міністрів України, які регулюють виплату грошової допомоги, соціальну підтримку, працевлаштування внутрішньо переміщених осіб.

Окрему увагу приділили визначенню та характеристиці основних проблем та потреб внутрішньо переміщених осіб. Значну підтримку у подоланні цих проблем надають волонтери, громадські та міжнародні організації, але основну роль у забезпеченні прав і соціальному захисті внутрішньо переміщених осіб повинна відігравати держава. Діяльність соціальних працівників з внутрішньо переміщеними особами включає різні напрями відповідно до проблем, що виникають внаслідок зміни їхнього соціального та культурного середовища життя, основними є: допомога у забезпеченні продовольчими та споживчими товарами; надання інформації та

консультацій; забезпечення житлом; соціальна та психологічна підтримка і реабілітація; допомога у пошуку та наданні роботи.

Соціальні працівники, які працюють з внутрішньо переміщеними особами, можуть використовувати різні стратегії, форми та методи роботи. У роботі з ними можуть застосовуватися різні методи соціальної роботи, але найактуальнішим є метод кейс-менеджменту. Він передбачає комплексну допомогу клієнтам і активізацію їхніх внутрішніх ресурсів. Цей метод також допомагає внутрішньо переміщеним особам індивідуально отримувати підтримку відповідно до їхніх потреб та використовувати різні стратегії під час процесу адаптації. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами включає в себе функції, такі як: діагностична, прогностична; попереджувально-профілактична; правозахисна; соціально-психологічна; організаційна тощо.

Допомога від міжнародних та благодійних недержавних організацій також відіграє ключову роль у вирішенні проблем внутрішньо переміщених осіб. Про що засвідчило наше дослідження, яке проводилося на базі ОКУ «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги». Наш досвід спілкування з внутрішньо переміщеними особами, представниками громадських організацій, фахівцями та адміністрацією Чернівецького обласного центру соціально-психологічної допомоги, дозволив нам прийти до висновку, що результативність процесу адаптації внутрішньо переміщених осіб залежить від багатьох факторів, але соціальну роботу з внутрішньо переміщеними особами розглядають як важливу частину професійної соціальної роботи, яка спрямована на розв'язання їхніх основних проблем, які виникають у зв'язку зі зміною соціального та культурного середовища, проблемами соціального, психологічного, економічного, освітнього характеру, та які вимагають негайного вирішення.

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами має за мету підтримувати їх в різних аспектах їхнього життя, допомагати у вирішенні проблем та інтеграції в нове соціокультурне середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акмалова А.А., Капицын В.М. Социальная работа с мигрантами и беженцами: учеб. пособие [Текст]/А.А. Акмалова, В.М. Капицын / отв. ред. П.Д. Павленок. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 320 с.
2. Балакіреєва О. Спектр проблем вимушених переселенців в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб. «Вимушені переселенці в Україні: питання термінового та середньострокового реагування»: Матеріали круглого столу, 9 лип. 2014 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://docplayer.net/52175626-Spektr-problem-vimushenih-pereselenciv-v-ukrayi-ni-shvidka-ocinka-situaciyi-ta-potreb.html>
3. Богун М. О., Столяр М. Б. Проблеми чернігівців, що належать до групи ВПО, та деякі шляхи їх вирішення /М. О. Богун, М. Б. Столяр // Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні та шляхи їх вирішення : науково-практичний круглий стіл (м. Чернігів, 23 травня 2017 р.) : тези доповідей. Чернігів : ЧНТУ, 2017. С. 15-17.
4. Буроменський М. В. Міжнародний захист прав людини та права біженців. Навчальний посібник. К.: Академія, 2002. 412 с.
5. Внутрішньо переміщені особи / УВКБ ООН (The UN Refugee Agency) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unhcr.org.ua/uk/novini/novyny/1293-vnutrishno-peremishcheni-osobi>
6. Гудвін-Гілл Г.С. Статус біженця в міжнародному праві / Г.С. Гудвін-Гілл. – М., 1997. – 390 с.
7. Гусак Н. Є., Семігіна Т. В., Трухан С. О. Стратегії і виклики соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/119098>).
8. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам. Постанова КМУ № 332 від 20 березня 2022 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-п#Text>

9. Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам: Постанова КМУ № 365 від 8 червня 2016 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249110200>
10. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page>.
11. Іляшко О. О. Внутрішньо переміщені особи як суб'єкти права на безоплатну правничу допомогу: реалії сьогодення / О. О. Іляшко, А. В. Джуська // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки». 2018. Т. 29 (68), № 2. С. 14-18.
12. Кобець М. Щодо визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» в законодавстві України. Порівняльне аналітичне право. № 1. 2016. С. 199-202.
13. Конвенція про статус біженців. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_011
14. Лішик О. П. Проблеми соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні / О. П. Лішик // Публічне управління і адміністрування в Україні. 2019. Вип. 10. С. 86-89.
15. Лушпієнко Ю. Конституційно-правовий статус біженців та внутрішньо переміщених осіб в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 2. С. 188–193
16. Мельник Л.А. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л.А. та ін. ; за ред. Волинець Л.С. – К.:ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. – С. 8 – 9.
17. Менджул М. В., Паніна Ю. С. Поняття «внутрішньо переміщена особа»: порівняльний аналіз законодавства України та зарубіжних країн. Порівняльно-аналітичне право. 2016. № 4. С. 293–297.

18. Мигашко Є., Тимошенко Н. Соціально-психологічні особливості біженців: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://elibrary.kubg.edu.ua/5928/>
19. Міністерство з питань реінтеграції. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://minre.gov.ua>
20. Наливайко Л. Р., Тарасенко Ю. М., Звягіна Е. В. Збірник нормативно-правових актів з питань забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. 2-ге вид., перероб. і допов. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. 364 с.
21. Наливайко Л., Орешкова А. Внутрішньо переміщені особи: визначення поняття. Право і суспільство // Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики. 2018. № 1. С. 34–39.
22. Недря К. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні / К. М. Недря, І. М. Трубавіна, О. Ю. Чередниченко // Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі [Електронне видання] : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., Запоріжжя, 2 листоп. 2022 р. – Запоріжжя, 2022. – С. 40–43. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dspace.hnpu.edu.ua/items/4bd4626d-d9a6-48b2-be06-9513eb15e382/full>
23. Новікова О. Ф. Вимушена міграція внутрішньо переміщених осіб (ВПО) України: стан, проблеми, шляхи розв'язання / О. Ф. Новікова, О. В. Панькова // Проблеми економіки. 2018. № 3. С. 217-225.
24. Панок В. Г. Соціально-психологічна служба : [Навч.-метод. посіб. для студентів і викладачів] / В. Г. Панок. – Кам'янець-Подільський : ТОВ Друкарня Рута, 2012. – 488 с.
25. Про виконання Регіональної програми підтримки внутрішньо переміщених осіб з обласного бюджету Чернівецької області на 2022 рік [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://bukrada.gov.ua/wp-content/uploads/2023/02/переміщені-особи.pdf>

26. Про додаткові заходи щодо посилення охорони здоров'я та поліпшення матеріального становища населення, яке проживає на території, що зазнала радіоактивного забруднення в результаті аварії на Чорнобильській АЕС : постанова Ради Міністрів Української РСР від 14 грудня 1989 р. № 315. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/315-89-п>
27. Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1094 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 2. – С. 582.
28. Про затвердження Основних напрямів розв'язання проблем зайнятості внутрішньо переміщених осіб на 2015-2016 роки: Постанова КМУ № 505 від 8 липня 2015 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/505-2015-%D0%BF>
29. Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «Підтримка». Розпорядження КМУ № 332 від 20 березня 2022 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/204-2022-п#Text>
30. Про затвердження Порядку використання коштів, що надійшли від фізичних та юридичних осіб для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам: Постанові КМУ № 535 від 1 жовтня 2014 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/535-2014-%D0%BF>
31. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1991. № 16. Ст. 200

32. Програма підтримки внутрішньо переміщених осіб з обласного бюджету Чернівецької області на 2023 рік [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://suspilne.media/401783-na-bukovini-vidilili-30-miljoniv-dla-pidtrimki-pereselenciv-so-planuut-robiti/>
33. Раєвська Я.М. Особливості та напрями соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2019
34. Римаренко Ю. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний вимір. Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія і практика: енциклопедія / за ред. Ю. Римаренка. Київ: Довіра, 1998. 184 с.
35. Семигіна Т. В. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. Укр. Соціум, 2015. № 2. С. 65-72.
36. Сірант М. М. Біженці та внутрішньо переміщені особи: співвідношення понять. Митна справа. 2015. № 2 (98). С. 154–159.
37. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. [для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка»] / І.О. Григоренко, Н. М. Савельєва. – Полтава : ПНПУ, 2017. – 100 с.
38. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними/ Трубавіна І.М. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології/ науковий журнал.-Суми : СДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – №8 (52). – С. 434–446.
39. Ульянова Г. В. Механізм вдосконалення державної політики у сфері трудової міграції / Г. В. Ульянова // Економіка та держава. Серія: Державне управління. 2018. № 5. С. 54-55.
40. Cox D. The Field of Displacement and Forced Migration : Programs and Strategies / Cox D., Pawar M. // International Social Work : Issues, Strategies, and Programs. – London: Sage, 2006. – P. 291–323.

41. Displaced Persons [Электронный ресурс] / International Federation of Social Workers, 2012. — Режим доступа: <http://ifsw.org/policies/displaced-persons>
42. Lai K. Community-based Programme for War-affected Children: the Case of Georgia / K. Lai, B. Toliashvili // Social Work and Social Policy in Transition. — 2010. — Vol. 1, Issue 2. — P. 92– 118.
43. Nikolajchuk M. (2005). “The constituent elements of the mechanism of regulation of migration processes of the rural population”, *Rehional’na ekonomika*, vol. 3, no. 37, pp. 105 – 112.
44. Ramon Sh. Social Work, Political Conflict and Displacement / Sh. Ramon, R.A. Maglajlic // *The SAGE Handbook of International Social Work*. — London, SAGE, 2012. — P. 311–324.